

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 2

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 602 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr Baxtiyor Islamov	8
Kichik biznesni rivojlantirishda “yashil” iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G’oipnazarov	10
Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... Zufarova Nozima Gulamiddinovna	16
Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko’rsatkichlari va ekologik muammolar Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich	24
Yashil budjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi	30
Iqtisodiyotda ta’lim va fan integratsiyasining asosiy yo’nalishlari Yormatov Ilmidin Toshmatovich	35
Transport vositalari va yo’llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir Agzamov Shaxboz Akmalovich	39
Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish A. X. Salamov	44
Biznes-reja baliqchilik xo’jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida Dosmurotova Shaxista Kengashovna	48
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog’liqligi Axmediyeva Aliya Toxtarovna	55
Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich	63
Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo’llari Shamsiyev Nodir Muratovich	67
Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari Shagazatov Oybek bahodirovich	72
Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo’nalishlari Davlatov Sanjar Abdimannonovich	76
Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	80
Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformsiyaning muhim yo’nalishlari Yuldasheva Kamola Miraliyevna	84
O’zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) Yoriyeva Farangiz Murodillayevna	89
Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi Nazarova Umida Avazovna	94
Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari Mirzaxodjayev Alisher Botirovich	98
Globallashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish Mirzayev Musurmon Umidullayevich	103
Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o’rni va ahamiyati Fayziyeva Aziza Azamat qizi	108
Ta’lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich	113
Ta’minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi	119
Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich	123
Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна	129

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari.....	135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich	
Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish	141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva	
Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:	
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili.....	148
Sultonboeva Munira bahodirovna	
Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar.....	154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li	
Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта	159
С. С. Алиева, А. Назаров	
Erkin iqtisodiy zonalarning faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish.....	167
Sheraliyeva Saida Azatovna	
Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari	170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich	
Инклюзивное образование и его особенности.....	175
Зайнутдинова Умида Джалоловна	
Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari.....	179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich	
Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari.....	184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li	
Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari.....	188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi.....	193
G. Adilova	
Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash.....	197
Mardiyev Nurali	
Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlar.....	203
Yaxyayeva Inobat Karimovna	
Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili	207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li	
Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari	213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna	
O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi	
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar	226
Eshimov Alisher Dasmurodovich	
Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash	
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi).....	234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li	
Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari.....	240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari	245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li	
Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li	
Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari.....	256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich	
O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati	
samaradorligini yanada oshirish.....	260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi	
Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli	266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li	
Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari.....	274
Sobirov Otabek Olimjonovich	

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari	277
Kultayev Farxod Shavkatovich	
Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish	281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich	
O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari	284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich	
Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari.....	288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna	
Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati.....	293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li	
Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtrishda tahlil qilish.....	297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi	
Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari	302
Abdullayev Boburjon Akbaraliyevich	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish	310
Mirzayeva Nargiza Batirovna	
Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv.....	314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov	
Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation	319
Mukhlisa Ikramova	
Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri	325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev	
Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba.....	329
Kadirova Sharofat Amonovna	
Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО “Ўзтемирйўлийўловчи”	332
Н. Э. Кахорова	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li	
“STEKLOPLASTIK” MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish	342
Musyeva Shoira Azimovna	
Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari	348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova	
Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans.....	353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova	
Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligini KPI orqali baholash uslubiyati.....	357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich	
Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari.....	362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdanova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari	369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi	
Процессы цифровизации АО “Hududgazta'minot”	373
Хусанов Кахрамон Нишонович	
O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari.....	378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li	
Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi.....	381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyeich	
Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash.....	386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li	

O'zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o'ziga xos xususiyatlari.....	394
Sh. Madraimov	
Kapital bozorida sug'urta kompaniyalar institutsional investor sifatida	397
Xasanova Lola Mamasharifovna	
Yangi O'zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko'p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari	400
B. B. Berkinov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari.....	409
G'afurov Umidjon Bahodir o'g'li	
Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta'minlangan aholi qatlamini qo'llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida).....	413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich	
Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari	420
Pardayev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li	
Финансы или корпоративные финансы	426
Уринов Бобур Насиллоевич	
In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features	432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi	
Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	437
Jo'rayev O'ktam Panji o'g'li	
Сокращение уровня бедности в Узбекистане.....	443
Амирджанова Ситора Суннат кизи	
Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta'sirini baholash	448
S. B. Inoyatov	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari	453
Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li	
Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari	460
O'lokulova Feruza Mansurovna	
Kambag'allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta'minlashning muhim omili	463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich	
Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati	469
Xalmuxamedova Zebaxon Babaxanovna	
Tijorat banklari o'rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta'minlash istiqbollari	473
M. Yuldosheva	
Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari	480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili	487
Mirzayev Mirza Abdullayevich	
Oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini institutsional tahlil qilish mexanizmi.....	492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna	
Integrasiya sharoitida to'qimachilik sanoatining rivojlanishi	499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna	
Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o'tkazish jarayonlarini takomillashtirish	503
Karamatova Noiba Husnitdinovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning nazariy jihatlarini	510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ.....	517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo'llari	522
Sultanov Baxram Begdullayevich	

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях.....	526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна	
Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri	534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi	
Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin	539
Muminov Akmal Tulkunovich	
Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri	543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich	
Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	548
Shukurov Ilxom Safarboyevich	
Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari	555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi	
Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi	560
Yuldashev G'iyos Turabekovich	
Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari	564
Bayjanova Gozsal Sarsengaliyevna	
Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish	570
Boltayev Abror Sayitmuradovich	
Секреты интересного урока в начальной школе	577
Гараева Олеся Владимировна	
Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni	580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna	
Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi	584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich	
O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida	591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich	
Fundamentals of Innovative Management and its Organizational Control	597
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamatovich	

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTINI BAHOLASH VA HISOBGA OLISHNING USLUBIY JIHATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Boltayev Abror Sayitmuradovich

PhD, Fiskal institut

“Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası mudiri, dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish masalalari bayon qilingan. Xususan, qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlarni hisobga olishda foydalanish uchun ishchi schotlar taklif qilingan va xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, qishloq xo'jaligi mahsuloti, tovar-moddiy zaxiralar, tayyor mahsulot, tushum, daromad, xarajat, tannarx, moliyaviy natija.

Abstract: This article discusses issues of improving the methodological aspects of assessing and accounting for agricultural products. In particular, working accounts were proposed and conclusions were drawn up for use when taking into account the valuation of agricultural products, income when accounting for revenue recognized on receipts and additional revenue recognized on the sale of agricultural products.

Key words: agriculture, agricultural products, inventory, finished products, revenue, income, expenses, cost, financial result.

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы совершенствования методических аспектов оценки и учета сельскохозяйственной продукции. В частности, были предложены рабочие счета и составлены выводы для использования при учете оценки сельскохозяйственной продукции, доходов при учете выручки признанной по поступлениям и дополнительной выручки признанной по реализации сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, товарные материальные запасы, готовая продукция, выручка, доход, затраты, себестоимость, финансовый результат.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi faoliyati biologik va tabiiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lgan iqtisodiy faoliyatning murakkab shakllaridan bo'lib, aholini oziq-ovqat mahsulotlariga, sanoatni esa xom-ashyoga bo'lgan talabini ta'minlovchi mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan sohalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda hukumatimiz tomonidan qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish, ishlab chiqarishni jadallashtirish, qulay iqtisodiy muhitni yaratish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha bir qator ustuvor vazifalar belgilangan bo'lib, ularning ijrosi o'zining ijobiy samarasini berib kelmoqda. Albatta, qishloq xo'jaligi faoliyatining samaradorligi ma'lum bir miqdor va sifat ko'rsatkichlari yordamida o'lchanadi. Mazkur ko'rsatkichlarning aniq shakllanishi va axborotdan foydalanuvchi tomonidan oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilishda qishloq xo'jaligi faoliyatida foydalanilayotgan biologik aktivlardan olinadigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini to'g'ri baholash va hisobga olish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuningdek, milliy hisob tizimiga moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining joriy qilinishi ham qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirishni taqozo qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Albatta, qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish bo'yicha mamlakatimiz va xorijlik iqtisodchi olimlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, mamlakatimiz iqtisodchi olimlari o'z asarlarida asosan buxgalteriya hisobining milliy standartlari asosida qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olish masalalarini bayon qilishgan. So'nggi yillarda milliy hisob tizimiga moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ning joriy qilinishi natijasida, iqtisodchi olimlar tomonidan

ham MHXS asosida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishning ayrim jihatlari tadqiq qilib o'rganilmoqda. Jumladan, iqtisodchi olim F.T.Temirov ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobini tashkil etishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan bo'lib, tadqiqot natijalariga ko'ra aynan biologik aktivlar va ulardan olingan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hisobini amaliy qo'llash istiqbollarini bayon etgan holda quyidagi xulosalarga kelinganligini ta'kidlaydi: "Eksport bilan shug'ullanuvchi ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida yuritish taklif etildi. Natijada biologik aktivlar tasnifi ishlab chiqildi hamda biologik aktivlarni (hayvonlarni) hisobga olish uchun hujjatlarni rasmiylashtirishning ketma-ketlik sxemasi ishlab chiqildi. Shuningdek, biologik aktivlarning biotransformatsiyasidan moliyaviy natijalarni shakllantirish algoritmi yaratildi. Hisob-kitoblarga ko'ra, yuqoridagi mezonlar bo'yicha axborot bazasi buxgalteriya hisobi bo'lib, uni avtomatlashtirish va kuchli tahlillar yordamida maksimal aniqlik prognozi bilan haqqoniy qiymatni obyektiv belgilaydi. Aktivning qiymati foydalilik va maqsadga muvofiqlikni (yetishtirish yoki ishlab chiqarish) hisobga olgan holda shakllanadi"¹.

Iqtisodchi olim B.Yu.Menglikulov² tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, u asosan chorvachilikda biologik aktivlarni saqlash xarajatlari hisobi, tannarx hisoblash va auditi metodologiyasini takomillashtirish masalalarini o'rgangan. Xususan, iqtisodchi olim tomonidan sut yo'nalishidagi qoramolchilikda mahsulotlar tannarxini aniqlash uchun "sut chorvachiligida mahsulotlar tannarxini hisoblashning koeffitsiyent usuli" va "sog'in sigirlarni saqlash xarajatlarini sut va naslga ulardagi metabolik energiyaga proporsional taqsimlash tartibi" tavsiya etilgan. Uning fikriga ko'ra, berilgan tavsiyalar sut qoramolchiligida sutning va naslning tannarxini to'g'ri va haqqoniy aniqlash imkonini beradi. Iqtisodchi olim tomonidan biologik aktivlardan olingan qishloq xo'jaligi mahsulotini tan olish, baholash, foyda va zararlarni hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish masalalari o'rganilmagan.

Iqtisodchi olimlar R.D.Dusmuratov va N.K.Rizayevlar tomonidan 41-son "Qishloq xo'jaligi" BHXSning maqsadi, uni amal qilish sohalari hamda respublika agrar sohasida uni qo'llash masalalarini tadqiq qilish asosida xulosa va takliflarini bayon qilishgan. Xususan, ular " ... qishloq xo'jaligi hosilini sotish xarajatlari chegirib tashlangandagi haqqoniy qiymatda dastlabki tan olish natijasida vujudga keladigan foyda yoki zarar u qaysi davrda vujudga kelgan bo'lsa, o'sha davrning foyda yoki zarari tarkibiga kiritiladi. Bunda qishloq xo'jaligi hosilini dastlabki tan olishdagi foyda yoki zarar ularni yig'ishtirish natijasida vujudga kelishi mumkin"³ deb ta'kidlaydi. Biroq iqtisodchi olimlar tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotini sotish xarajatlari chegirib tashlangan haqqoniy qiymatda dastlabki tan olish natijasida vujudga keladigan foyda va zararlarni buxgalteriya hisobida qanday hisobga olinishi to'g'risidagi yondashuvlari keltirib o'tilmagan.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan farqli ravishda xorijlik iqtisodchi olimlar tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotini tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish masalalari bo'yicha ko'proq tadqiqot ishlari amalga oshirilgan va uning natijalari bo'yicha taklif va tavsiyalar shakllantirilgan. Jumladan, Z.I. Kruglyak⁴ tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini haqqoniy qiymatda baholash va hisobga olishga doir ilmiy izlanishlar olib borilgan. Unda muallif biologik aktivlardan olingan qishloq xo'jaligi mahsulotini tayyor mahsulot sifatida tan olish va baholash masalalarini Rossiya buxgalteriya hisobi standartlari va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qiyosiy tahlil qilish asosida o'z fikrlarini keltirib o'tgan. Xususan, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini haqqoniy qiymatda baholashning bozor yondashuvi usulini e'tirof etgan holda undan foydalangan holda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini haqqoniy qiymatda baholash, hisob registrlarida hisobga olish tartibini tavsiya qiladi. Shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini haqqoniy qiymat bo'yicha hisobga olish modelini taklif etadi. Uning fikricha, tadqiqot natijalari asosida berilgan taklif va tavsiyalarning amaliyotga joriy etilishi moliyaviy ma'lumotlarning sifat xususiyatlarini yaxshilaydi va tadbirkorlik subyekting moliyaviy holati, ularning to'lov qobiliyati va faoliyat natijalarini obyektiv baholash imkonini beradi.

Treba Marsh, Mary Fischerlar⁵ ham qishloq xo'jaligi mahsulotlarini hisobga olish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan bo'lib, ular tadqiqot natijalari asosida qishloq xo'jaligi aktivlari va mahsulotlari hisobi bo'yicha AQSH va xalqaro buxgalteriya hisobi va hisoboti o'rtasidagi tizimli farqlarni ko'rsatib beradi. Xususan, qishloq xo'jaligi mahsulotini tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish tartibini ko'rsatib o'tishgan. Mualliflar qishloq xo'jaligi mahsulotini hisobga olishda AQSH milliy hisob tizimi va 41-son "Qishloq xo'jaligi" BHXS o'rtasidagi farqlarni, bunda ham asosan baholashdagi farqlarni ochib bergan. Tadqiqot natijalari yakunida

1 Temirov F.T. Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobini tashkil etishni takomillashtirish yo'llari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2021. – 26 b.

2 Menglikulov B. YU. Chorvachilikda biologik aktivlarni saqlash xarajatlari hisobi, tannarx hisoblash va auditi metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2023. – 34 b.

3 R.D.Dusmuratov, N.K.Rizayev. Agrar sohada moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari: nazariya va amaliyot. "Logistika va iqtisodiyot" ilmiy elektron jurnali. I son. 2020.– 21 bet.

4 Кругляк З.И. Учет и оценка сельскохозяйственной продукции по справедливой стоимости. Всероссийский журнал. Вестник Академии знаний №28(5) 2018. 149-157 стр

5 Treba Marsh, Mary Fischer Accounting for Agricultural Products: US Versus IFRS GAAP. Journal of Business & Economics Research – February 2013 Volume 11, Number 2. 79-86 p.

qishloq xo'jaligi mahsuloti 41-son "Qishloq xo'jaligi" BHXS asosida tan olinishi, baholanishi va hisobga olinishi axborotdan foydalanuvchi uchun ahamiyatli bo'lishini ta'kidlashgan.

Ildikó Orbán Mrs. Tamás Dékán va Ágota Kisslarning⁶ yozishicha, 41-"Qishloq xo'jaligi" BHXS qishloq xo'jaligi faoliyati hisobini belgilaydi. U biologik aktivlar (tirik o'simliklar va hayvonlar), qishloq xo'jaligi mahsulotlari (biologik aktivlardan olingan mahsulot) va qishloq xo'jaligi mahsulotini yig'ib olishdan keyingi qayta ishlash natijasi bo'lgan mahsulotlar o'rtasidagi farqlanishlarni ochib beradi. Ularning fikriga ko'ra, o'rim-yig'im nuqtasida qishloq xo'jaligi mahsulotining qiymati kutilayotgan sotish xarajatlarini hisobga olmaganda uning haqqoniy qiymati hisoblanadi va o'sha paytda bu qiymat 2-"Zaxiralar" BHXS maqsadlari uchun mahsulot tannarxi hisoblanadi.

Iqtisodchi olim L.I.Kulikova⁷ ham biologik aktivlarni va ulardan olinadigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tan olish va baholash masalalarini tadqiq qilib o'rgangan. Xususan, iqtisodchi olim kompaniya biologik aktivlarni yoki qishloq xo'jaligi mahsulotini tan olish shartlarini, ularni baholashda haqqoniy qiymat va sotish xarajatlarini tavsiflab bergan. Shuningdek, biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini dastlabki tan olishdagi foyda va zararlarni aniqlash hamda buxgalteriya hisobida hisobga olish tartibini amaliy misollar yordamida ko'rsatib bergan. Iqtisodchi olim tomonidan biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash bo'yicha berilgan yondashuvlar faol bozor mavjud bo'lgan holatda ko'rsatilgan xolos.

A.Ye.Viruchayeva⁸ tomonidan biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlari to'g'risidagi ma'lumotlarni buxgalteriya (moliyaviy) hisobotlarida aks ettirishni ta'minlash uchun buxgalteriya hisoboti shakllariga o'zgartirish kiritish taklif etiladi. Jumladan, "Foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot"da biologik aktivlar va qishloq xo'jalik mahsulotlarini sotish sarflari chegirilgan haqqoniy qiymatda dastlabki tan olishda, shuningdek, sotish sarflari chegirilgan haqqoniy qiymatning o'zgarishi natijasida joriy davrda yuzaga kelgan foyda yoki zararlarning umumiy summasini oshkor qilishni hamda buxgalteriya balansi, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotga tushuntirishlar shaklini tavsiya etadi. Uning fikricha, buxgalteriya hisobotida biologik aktivlar va qishloq xo'jaligi mahsulotlari to'g'risidagi ma'lumotlarning oshkor etilishi 41-son "Qishloq xo'jaligi" BHXS talablariga muvofiqligini va moliyaviy hisobotning shaffofligini ta'minlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish masalasini tadqiq qilishda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganishda mantiqiy fikrlash, dalillar to'plash, tasavvur etish, qiyoslash, shakllantirish va muammoni qo'yish kabi nazariy-tadqiqot hamda ilmiy adabiyotlar, kuzatish va davr oralig'ida tadqiq qilish kabi empirik tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma'lumki, tadbirkorik subyektlarida mulk huquqi asosida tegishli bo'lgan tovar-moddiy zaxiralarning buxgalteriya hisobini yuritish va ularni moliyaviy hisobotda aks ettirish tartibini 4-son "Tovar-moddiy zaxiralar" buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS) belgilaydi. Mazkur standartda belgilangan talablarga muvofiq tadbirkorlik subyektlari qishloq xo'jalik faoliyatidan olingan qishloq xo'jalik mahsulotlarini tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirishni tashkil etadi.

Monografik tadqiqot obyekti bo'lgan "MEHNAT BAXTLI SUT" mas'uliyati cheklangan jamiyati (MCHJ) ham 4-son BHMS talablari asosida biologik aktivlardan olingan qishloq xo'jalik mahsulotlarini hisobga oladi. Ya'ni, MCHJda biologik aktivlardan olingan qishloq xo'jalik mahsulotlari hisobot davri davomida reja tannarxi bo'yicha baholangan holda kirim qilinadi. Hisobot davri oxirida qishloq xo'jaligi faoliyati uchun qilingan xarajatlarni olingan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmiga nisbatan hisob-kitob qilish asosida hisobot kalkulyatsiyalarini tuzish orqali haqiqiy tannarxi aniqlanadi. Shundan so'ng, qishloq xo'jaligi mahsuloti turlari bo'yicha reja va haqiqiy tannarx o'rtasidagi tafovut aniqlanadi hamda uning summasiga tuzatish kirituvchi buxgalteriya yozuvlari amalga oshiriladi. Bunda qishloq xo'jaligi mahsulotining haqiqiy tannarxi reja tannarxidan oshiqcha bo'lganda mahsulot qiymati tafovut summasiga oshiriladi. Agarda haqiqiy tannarx reja tannarxidan past bo'lsa, mahsulot qiymati tafovut summasiga kamaytiriladi. Mazkur tuzatuvchi buxgalteriya yozuvlaridan keyin hisobot davrida qishloq xo'jaligi faoliyatidan olingan qishloq xo'jaligi mahsulotining haqiqiy tannarxi bo'yicha hisobga olinadi. Bundan ko'rinadiki, "MEHNAT BAXTLI SUT" MCHJda biologik aktivlardan olingan qishloq xo'jalik mahsulotlari haqiqiy tannarx bo'yicha baholangan holda hisobga olinadi. Shuningdek, monografik tadqiqot obyekti his-

6 Ildikó Orbán Mrs. Tamás Dékán and Ágota Kiss. Measurement of agricultural activities according to the International Financial Reporting Standards / Procedia Economics and Finance 32 (2015) 777 – 783

7 Куликова Л.И. Международные стандарты финансовой отчетности. Нефинансовые активы организации: учеб. пособие. -М.: ИНФРА-М, 2012. – 352 с.

8 Выручаева А.Е. Развитие бухгалтерского учета биологических активов и сельскохозяйственной продукции. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва – 2011. – 19 ст.

oblangan “KATTAQO’RG’ON YOG’-MOY” va “URGANCH YOG’-MOY” aksiyadorlik jamiyatlarida ham biologik aktivlardan olingan qishloq xo’jalik mahsulotlari tannarxi bo’yicha baholangan holda hisobga olinayotganligini kuzatish mumkin. Fikrimizcha, monografik tadqiqot obyekti sifatida o’rganilgan aksiyadorlik jamiyatlarining hisob tizimiga moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari joriy qilinganligi bois, qishloq xo’jaligi mahsulotini 41-son “Qishloq xo’jaligi” BHXSga muvofiq baholashi lozim. Qishloq xo’jaligi mahsuloti bu biologik aktivlardan olingan mahsulot bo’lib, 41-son BHXSga asosan quyidagi shartlar bajarilganda tan olinishi lozim:

- qishloq xo’jaligi mahsulotini o’tgan hodisalar natijasida nazorat qilsa;
- qishloq xo’jaligi mahsuloti bilan bog’liq kelgusida iqtisodiy naflar kelish ehtimoli mavjud bo’lsa;
- qishloq xo’jaligi mahsulotining haqqoniy qiymati yoki boshlang’ich qiymati ishonchli baholansa.

Shuningdek, mazkur BHXSga muvofiq tadbirkorlik subyekti biologik aktivlardan olingan qishloq xo’jaligi mahsulotini, uni yig’ish paytida sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymatda baholashi lozim. Bunday baholash qishloq xo’jaligi mahsulotining 2-son “Zaxiralar” BHXSni qo’llash sanasida boshlang’ich qiymati hisoblanadi.

Shu o’rinda, milliy amaliyotga e’tibor qaratadigan bo’lsak, MHXS asosida moliyaviy hisobotni tayyorlovchi tadbirkorlik subyektlarida biologik aktivlardan olinadigan qishloq xo’jaligi mahsulotining mavjudligi va harakati to’g’risidagi axborotlarni umumlashtirish tartibi quyidacha amalga oshirilmoqda:

- birinchi guruh 21-son BHMSda belgilangan 2800-“Tayyor mahsulot” schotidan foydalangan holda uning tarkibida tegishli analitik schotlarni ochgan holda yuritmoqda;
- ikkinchi guruh 21-son BHMSda belgilangan schotlarga MHXS talablari asosida tegishli schotlarni qo’shish va o’zgartirishlar kiritish orqali, xususan qishloq xo’jaligi mahsulotining mavjudligi va harakati to’g’risidagi axborotlarni umumlashtirish uchun ham MHXS bo’yicha “Ishchi schotlar rejasi”ni ishlab chiqib yuritmoqda;
- uchinchi guruh tadbirkorlik subyektlari vakolatli organ tomonidan tavsiya etilgan namunaviy schotlar rejasidan foydalanmoqda. Ushbu namunaviy schotlar rejasi, tadbirkorlik subyektlariga vakolatli organ bo’lgan Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan MHXSda belgilangan talablarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan va tavsiya qilingan. Unga ko’ra qishloq xo’jaligi mahsulotining mavjudligi va harakati to’g’risidagi axborotlarni umumlashtirish quyidagi schotlarda amalga oshiriladi:

Biroq, vakolatli organ tomonidan mazkur tavsiya etilgan namunaviy schotlar rejasida yuqorida ta’kidlangan schotlarning boshqa schotlar bilan bog’lanishi qanday tartibda amalga oshirilishi ko’rsatilmagan. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlarida biologik aktivlardan olingan qishloq xo’jaligi mahsulotlarini yig’im paytida va sotishda, ular bilan bog’liq daromad va xarajatlarni ham asosiy faoliyat xarajatlari va daromadlari sifatida tan olingan holda moliyaviy hisobotda mahsulot sotishdan olingan sof tushum va sotilgan mahsulotlar tannarxida aks ettirilmoqda. Fikrimizcha, bunday yondashuv to’g’ri yondashuv hisoblanmaydi. Chunki, qishloq xo’jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan va sotishda tan olinadigan daromadlarning bunday tartibi axborotdan foydalanuvchilarga ishonchli ma’lumot olish va boshqaruvga oqilona qarorlar qabul qilish imkonini bermaydi. Shu bois, tadbirkorlik subyektlarida biologik aktivlardan olinadigan qishloq xo’jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va sotishda tan olinadigan qo’shimcha daromadlarni to’g’ri hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish maqsadida hisob siyosatining elementi bo’lgan “Ishchi schotlar rejasi”da alohida quyidagi schotlarni ochishni taklif etamiz (1-jadval).

Schot raqami	Schotlar nomi	Schot turi	Tavsifi
2000	Zaxiralar		
2030	Tayyor mahsulotlar	A	Bu schotdan tayyor mahsulotlar hisobi uchun foydalaniladi;
2600	Qisqa muddatli biologik aktivlar va qishloq xo’jaligi mahsuloti		
2640	Yig’ish paytidagi qishloq xo’jaligi mahsuloti	A	Bu schotdan biologik aktivlaridan olinadigan qishloq xo’jaligi mahsulotlarini hisobga olishda foydalaniladi.

Ushbu taklif etilayotgan schotlar hisobot davri oxirida 8000 – “Davri uchun foyda va zarar” schoti bilan bog’langan holda yopiladi.

Tadbirkorlik subyektlarida qishloq xo’jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va

sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlar yuqorida taklif etilgan schotlardan foydalanib, buxgalteriya hisobida quyidagicha hisobga olinadi:

1. Qishloq xo'jaligi faoliyatida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlar hisobga olinganda:

Debet 7040 – “Qishloq xo'jaligi faoliyati xarajatlari” schoti;

Kredit Qishloq xo'jaligi faoliyati uchun sarflangan moddiy va mehnat resurslari hamda boshqa xarajatlarni hisobga oluvchi schotlar.

2. Yig'imdan oldin qishloq xo'jaligi mahsuloti sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymatda baholab tan olinganda:

Debet 2640 – “Yig'ish paytidagi qishloq xo'jaligi mahsuloti” schoti;

Kredit 6060 – “Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar” schoti.

3. Yig'im paytida qishloq xo'jaligi mahsulotining sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymatning o'zgarishi natijasida:

- 3.1. Qishloq xo'jaligi mahsuloti sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymatining ortishidan daromad (yig'im paytida baholangan sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymat summasining yig'imdan oldingi summasi o'rtasidagi ijobiy farq summasi) tan olinganda:

Debet 2640 – “Yig'ish paytidagi qishloq xo'jaligi mahsuloti” schoti;

Kredit 6060 – “Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar” schoti.

1-jadval: Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromatlarni hisobga olishda foydalanish uchun taklif qilinayotgan schotlar⁹

Schot raqami	Schotlar nomi	Schot turi	Tavsifi
6000	Daromadlar		
6060	Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar	T	Bu schotdan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar summasini hisobga olishda foydalaniladi.
6070	Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlar	T	Bu schotdan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlar summasini hisobga olishda foydalaniladi.

- 3.2. Qishloq xo'jaligi mahsuloti sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymatining kamayish summasi (yig'im paytida baholangan sotish xarajatlari chegirilgan haqqoniy qiymat summasining yig'imdan oldingi summasi o'rtasidagi salbiy farq summasi) tan olinganda:

Debet 6060 – “Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar” schoti;

Kredit 2640 – “Yig'ish paytidagi qishloq xo'jaligi mahsuloti” schoti.

4. Qishloq xo'jaligi mahsulotini sotishdan qo'shimcha daromad tan olinganda:

Debet 2110 – “Xaridor va buyurtmachilarning qisqa muddatli debitorlik qarzi” schoti;

Kredit 2640 – “Yig'ish paytidagi qishloq xo'jaligi mahsuloti” schoti;

Kredit 6070 – “Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlar” schoti.

5. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromatlarni hisobga oluvchi schotlarning davr uchun foyda va zararni hisobga oluvchi schot bilan bog'langan holda yopilishi quyidagicha aks ettiriladi:

⁹ Tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

5 a). Daromadlarni hisobga oluvchi schotlarning yopilishi:

Debet 6060 – «Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar» schoti;

Debet 6070 – «Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlar» schoti;

Kredit 8000 – «Davr uchun foyda va zarar» schoti.

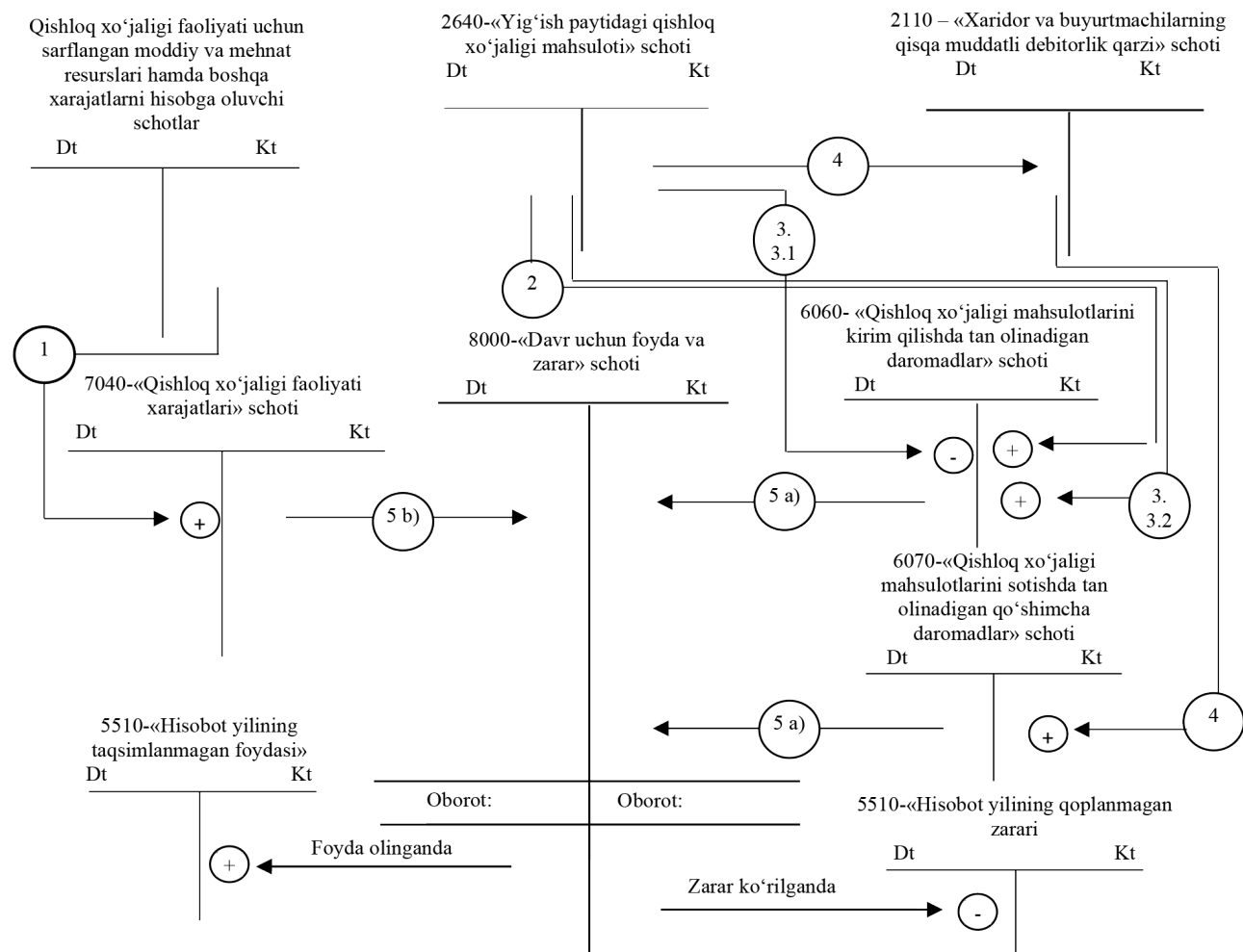
5 b). Xarajatlarni hisobga oluvchi schotlarning yopilishi:

Debet 8000 – «Davr uchun foyda va zarar» schoti;

Kredit 7040 – «Qishloq xo'jaligi faoliyati xarajatlari» schoti.

Shuni ta'kidlab o'tmoqchimizki, yuqorida taklif etilgan schotlarning tartib raqamlaridan tadbirkorlik subyektlari foydalanmasliklari mumkin. Chunki, har bitta tadbirkorlik subyektida hisob siyosatining tarkibiy elementi sifatida tasdiqlangan «Ishchi schotlar rejasi» mavjud. Shu bois, mazkur «Ishchi schotlar rejasi»ga mos schot raqamini kiritgan holda taklif etilayotgan schotlarning nomlanishi bo'yicha aks ettirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shunday qilib, tadbirkorlik subyektlarida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlarni hisobga olish hamda ular bilan bog'liq moliyaviy natijalarni shakllantirish algoritmini quyidagicha aks ettirish mumkin (1-rasm).

1-rasm: Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilish va sotishda tan olinadigan daromadlarni hisobga olish hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish algoritmi¹⁰

¹⁰ Tadqiqot natijalari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlik subyektlarining biologik aktivlaridan olingan qishloq xo'jaligi mahsulotini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar va sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromatlarni hisobga olishda foydalanish uchun taklif qilinayotgan schotlarning amaliyotga joriy qilinishi quyidagilarga imkon beradi:

- tadbirkorlik subyekti hisob siyosatining elementi sifatida "Ishchi schotlar rejasi"ni yanada takomillashtirish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilishda tan olinadigan daromadlar summasini alohida hisobga olish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotishda tan olinadigan qo'shimcha daromadlar summasini alohida hisobga olish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini kirim qilish va sotish bilan bog'liq moliyaviy natijalarni to'g'ri shakllantirish, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarining ishonchlilik darajasini yanada oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 41-son "Qishloq xo'jaligi" Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti. <https://lex.uz/uz/docs/6312360> (07.03.2024)
2. 2-son "Zaxiralar" Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti. <https://lex.uz/uz/docs/6312360> (07.03.2024)
3. 4-son "Tovar-moddiy zaxiralar" Buxgalteriya hisobining milliy standarti. <https://lex.uz/docs/4890446> (07.03.2024)
4. 21-son "Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliya-xo'jalik faoliyati buxgalteriya hisobi hisobotlar rejasi va uni qo'llash bo'yicha yo'riqnoma" Buxgalteriya hisobining milliy standarti. <https://lex.uz/acts/417624> (07.03.24)
5. Выручаева А.Е. Развитие бухгалтерского учета биологических активов и сельскохозяйственной продукции. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва – 2011. – 19 ст.
6. Dusmuratov R.D., Rizayev N.K.. Agrar sohada moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari: nazariya va amaliyot. "Logistika va iqtisodiyot" ilmiy elektron jurnali. I son. – 2020.–21 bet.
7. Кругляк З.И. Учет и оценка сельскохозяйственной продукции по справедливой стоимости. Всероссийский журнал. Вестник Академии знаний №28(5) 2018. – 149-157 ст.
8. Куликова Л.И. Международные стандарты финансовой отчетности. Нефинансовые активы организации: учеб. пособие. -М.: ИНФРА-М, – 2012. – 352 с.
9. Menglikulov B.Yu. Chorvachilikda biologik aktivlarni saqlash xarajatlari hisobi, tannarx hisoblash va auditi metodologiyasini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2023. – 34 b.
10. Temirov F.T. Ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklarida buxgalteriya hisobini tashkil etishni takomillashtirish yo'llari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2021. – 26 b.
11. Treba Marsh, Mary Fischer Accounting for Agricultural Products: US Versus IFRS GAAP. Journal of Business & Economics Research – February 2013 Volume 11, Number 2. – 79-86 p.
12. Ildikó Orbán Mrs. Tamás Dékán and Ágota Kiss. Measurement of agricultural activities according to the International Financial Reporting Standards / Procedia Economics and Finance 32 (2015) 777–783.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzirimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.